

Musiikkia sellakalla, pellillä ja paperilla

Äänilevyjen tuottajat ja tuotannon ylikuumeneminen Suomessa 1929–1932

MARKO TIKKA

Suomessa myytiin vuonna 1929 noin 1,2 miljoonaa äänilevyä. Ilmiö ristittiin gramofonikuumeeksi, ja sitä muisteltiin vielä vuosikymmeniä myöhemmin.¹ Gramofonikuume oli osa globaalia äänilevytuotannon ja kaupan korkeasuhdannetta 1920-luvun lopulla. Yhdysvalloissa myytiin 75 miljoonaa levyä 1929, ja samaan aikaan Iso-Britanniassa ja Saksassa myytiin kummassakin reilut 30 miljoonaa levyä. Pohjoismaissa myytiin vuonna 1929 viisi miljoonaa äänilevyä. Peter Martlandin mukaan levy-myynnin nopea kasvu johtui Iso-Britanniassa ulkomaankaupan rajoitusten poistamisesta, Yhdysvaltain tuotannon kasvusta, äänilevyn teknisistä parannuksista ja uusien pienten yritysten tulosta markkinoille. Nämä tekijät johtivat levyhintojen laskuun ja potentiaalisen ostajakunnan kasvun.² Korkeasuhdanne heijastui myös Suomeen keskieuropalaisten äänilevytuottajien kiinnostuessa Suomesta uudelleen maailmansodan jälkeen äänilevyjen markkina-alueena.

Tässä artikkelissa käsitellään suomalaista äänilevyjen myynnin korkeasuhdannetta siitä näkökulmasta, millaista liiketoimintaa tämä korkeasuhdanne synnytti. Tekstissä kuvataan, miten erilaisista lähtökohdista ja erilaisilla tuotteilla kansainväliset yritykset ja heidän suomalaiset toimijansa pyrkivät saamaan jalansijaa suomalaisista äänilevymarkki-

- 1 Gronow 2013; Levyttämisen historiaa Suomen näkökulmasta on viime aikoina käsitelty laajasti Petri Kuljuntausta teoksessa Kuljuntausta & Mattlar 2022. Kuljuntaustan ansiokas teksti keskittyy äänittämisen historiaan ja levytuottajista puhuttaessa erityisesti suomalaisiin levymerkkeihin (Columbus, Fenno) sekä erikoisuuksiin, Metallophonin ja Phonycord Flexiblen historiaan.
- 2 Martland 2012, 237–244; Nott 2002, 2–3, 19–23; Gronow & Englund 2007, 22; Gronow 2013, 94–114.

noista.³ Artikkelit keskittyvät vuosiin 1928–1931, jolloin tapahtui äänilevyjen myynnin ja tuotannon äkillinen kasvu ja myös romahdus. Ylikuumenneille markkinoille ilmestyi liikaa jakajia, ja 1929 lopulla puhjennut maailmanlaajuinen lama – josta Suomessa alettiin kärsiä vuoden 1930 kuluessa – lopetti levymyynnin ja sitä mukaa myös tuotannon lähes kokonaan 1931–1932. Vuosi 1928 on tutkimukselle luonteva aloitusvuosi, koska sen aikana levyjen tuotanto Suomea varten käynnistyi laajamittaisesti. Pääosa levyalan toimijoista joko ajautui taloudellisiin vaikeuksiin tai lopetti kokonaan vuosina 1931–1932 talouslaman ja levymyynnin äkillisen taittumisen seurauksena. Kahden levymerkin (Viikon levy/Veckans Skiva ja Metallophone) osalta liikutaan aina vuoden 1933 syksyyn saakka, sillä niiden tulo Suomeen liittyi ylikuumenneen kaupan synnyttämään markkinatilanteeseen.⁴ Tältä ajanjaksolta tarkastellaan tuotantoa, sen eri muotoja ja erilaisista taustoista nousevia yrittäjiä; lisäksi hahmotellaan äänilevyn saamaa varhaista julkisuutta ja äänilevyjen vastaanottoa kuluttajien keskuudessa tuotteena.⁵

Vaikka seuraava gramofonikuumeen tarkastelu keskittyy taloudellisiin rakenteisiin, katse ei ole yksin taloushistoriallinen. Näkökulma ei ole myöskään pelkästään kulttuurihistoriallinen: äänilevymusiikin analysoinnin sijaan tarkastellaan rakenteita ja ihmisiä, jotka tarjoavat uudenlaista kulttuuria kulutettavaksi. Samankaltaista lähestymistapaa kulttuurituotteiden historiaan on soveltanut elokuvan historian tutkimuksessa New Cinema History -tutkimustraditio, joka tarkastelee elokuvien sijaan valmistajia, tuotantoyhtiöitä, rahoittajia ja elokuvatuotannon liike-toimintaa. Outi Hupaniitun sanoin tässä tutkimussuuntauksessa elokuva on tutkimuskohteena osa sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen merkitysten kudelmaa, osa kaupunkilaista elämää, elinkeinoja ja vapaa-ajan

3 Isoista toimijoista (Lindström, Gramophone ja Columbia) ovat kirjoittaneet mm. Lotz 2009 (Lindström) Martland 2012 (Gramophone); Marmorstein 2007 (Columbia).

4 Koska Veckans Skiva oli erittäin poikkeuksellinen toimija alalla, sen on myöhemmästä aloituksestaan huolimatta katsottu kuuluvan joukkoon, eli vuosien 1929–30 korkeasuhdannetta hyödyntämään pyrkineisiin yrityksiin.

5 Vastaanottoa olen käsitellyt laajemmin aikaisemmin ks. Tikka 2021 ja Tikka 2022.

viettoa.⁶ Sovellettuna äänilevytuotantoon tämä näkökulma tarjoaa mahdollisuuden tarkastella äänilevyn kulttuurista historiaa kokonaisuutena, jonka osatekijöinä on kotimaisia ja monikansallisia yrityksiä, liikemiehiä, mainostajia ja uutta omaksuvia kuluttajia.

Varhaisen äänilevytuotannon tutkimista haittaa lähteiden fragmentaarisuus.⁷ Äänilevyjen myyntiä ja tuottamista koskevia aineistoja on säilynyt lähinnä suurimmilta tuottajilta, muun muassa Fazerin musiikki-kaupalta, jonka senkin tilastot alkavat vasta 1930-luvulta. Tiedot tuotannosta, yrityksistä ja niiden yhteistyöstä ulkomaisten tuotantoyhtiöiden kanssa on jouduttu kokoamaan pääosin äänilevytutkimuksen ja välillisten aineistojen kautta: fyysisistä levyistä, diskografoista, lehtiartikkeleista, pienpainatteista ja mainosmateriaalista. Pekka Gronowin, Petri Kuljuntaustan ja Mikko Mattlarin tutkimukset (Gronow 1981 ja 2012 sekä Kuljuntausta & Mattlar 2023) ovat harvoja tätä aikakautta käsitteleviä kotimaisia tutkimuksia. Kansainvälinen tutkimus on kyennyt piirtämään levytuotannon kokonaiskuvaa, mutta Suomea koskevia tietoja se tarjoaa vähän. Täydentävää tietoa tähän artikkeliin ovat tarjonneet muun muassa Lindström Projectin sekä Ljud- och Filmarkivetin julkaisut.⁸ Äänilevyn varhaishistoriaa koskevaa tietoa on tarjolla myös alan keräilijöiden kokoamilla, tiedollisesti hyvin eritasoisilla internetsivustoilla. Merkittävässä roolissa tämän tutkimuksen kannalta ovat olleet diskografiat, itse äänilevyt ja niiden lehtimainonta sekä mainostarkoituksessa laaditut erilaiset pienpainatteet.

6 *New Cinema History* -tutkimussuuntauksesta suomeksi Hupaniittu 2013, 18–23.

7 Samaa ongelmaa painottaa Muikku 2001, 35–37. Iso osa suomalaisesta levy-yhtiöiden materiaalista on yhtiöjärjestelyjen ja fuusioiden yhteydessä tuhottu. Alan suuri tuottaja Pohjoismainen Sähkö Oy (PSO) menetti arkistoaan pommituksissa toisen maailmansodan aikana; levy-yhtiöiden fuusioituessa Warneriin paljon historiallista aineistoa oli jo hävitetty. Warnerin arkistossa ja Musiikkiarkistossa on hajanaisesti Levytukan, PSO:n ja Fazerin aineistoja.

8 The Lindström Project kokosi yhteen tutkimusartikkelikokoelmia Lindström AG:n toiminnasta. Ks. Gronow & Hofer, 2009–2013. Björn Englund on tehnyt mittavan elämäntyön tuottamalla diskograafista tutkimusta Ruotsin levymerkeistä Ljud- och Filmarkivetin julkaisusarjaan. Internetissä on myös keräilijöiden ja arkistojen ylläpitämiä 78-kierroksen levyjä käsitteleviä internetsivustoja. Alan Kelly on koonnut yhteen tiedot Gramophonen levytyksistä Euroopassa.

Ennen maailmansotaa (käytännössä vuosina 1901–1915) Suomen suuriruhtinaskuntaa varten oli tehty äänilevyille hieman yli 700 raitaa eli yksittäistä äänitettä.⁹ Lähes kaikki levyt oli tuottanut monikansallinen Gramophone Company eri levymerkeillään (Gramophone, Zonophone). Muiden yhtiöiden osuus jäi ennen ensimmäistä maailmansotaa hyvin marginaaliseksi, muutamaan kymmeneen levyyn.¹⁰ Myös levyjen valmistus oli keskitetty: Gramophone Companyn levyjen tuotantokeskuksena oli aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka Latvian Riika, jossa prässättiin lähes kaikki Venäjän yleisöjä varten valmistetut äänilevyt.

Maailmansodan jälkeen Venäjän sulkeutuminen ja pitkä taloudellinen taantuma¹¹ Euroopassa johtivat Suomen osalta gramofonilevyjen tuotannon keskeytymiseen, joka jatkui lähes 1920-luvun puoliväliin saakka. Suhdanteiden parantuessa, kansallisen veropolitiikan helpottaessa otetaan ylellisyystuotteista ja kieltolain synnyttämän harmaan talouden luodessa ylimääräistä varallisuutta yhteiskuntaan suomalaisetkin kiinnostuivat äänilevyjen kuuntelusta ja tanssimisesta äänilevyjen tahdissa osana vapaa-ajan viettoa.¹² Gramofonit ja äänilevyt olivat osa sitä kaupunkilaisen modernin kulttuurin esineistöä ja kuvastoa, joka 1920-luvun mittaan tuli modernin estetiikan ilmentymäksi.¹³

- 9 Ensimmäinen sotavuosi 1914–1915 alkaneessa maailmansodassa on laskettu mukaan, koska se oli viimeinen, jona levytyksiä Suomea varten äänitettiin. – Suomalaisia ja amerikansuomalaisia yleisöjä varten valmistettiin 1900-luvun alussa myös muutamia kymmeniä fonografirullia, mutta fonografit ja rullat jäivät kaupallisenä tuotteena Suomessa kuriositeetiksi. Tässä tekstissä niitä ei käsitellä. Fonografirullista ks. Franzén & Sundberg 2008.
- 10 Suomea varten suunnatusta levytuotannosta ennen maailmansotaa ks. Gronow 1981, vii–ix. Koko pohjoismaisen Gramophonon diskografia on julkaistu ja siinä on kuvattu myös Gramophone co:n historia 1920-luvun alkuun saakka, ks. Liliedahl 1977, vii–xix. Ks. myös Pekka Gronow & Björn Englund, *Inventing recorded music: The recorded repertoire in Scandinavia 1899–1925*. *Popular Music* 3/2007.
- 11 Martland kuvaa taantuman tekijöiksi Gramphonelle Venäjän toimintojen menettämisen bolševikeille, sotaa seuranneen inflaation, tuotannon sota-ajan kontrollin ja levyviennin hiljenemisen, ks. Martland 2012, 218–222.
- 12 Tarkemmin tästä ks. Tikka 2021, 5–21 ja Tikka 2022, 35–45.
- 13 Nott 2002, 41–43. Yhdysvaltojen osalta ks. Kenney 1999; Suomessa samasta ilmiöstä ks. Männistö-Funk 2008.

Äänilevyjen vyöry Suomeen

Kehityksen taustalla oli globaalien toimijoiden uudelleenherännyt kiinnostus Suomeen äänilevyjen markkina-alueena. Muutamassa vuodessa, 1927–1932, tuotettiin yhteensä 18 eri levymerkillä levyjä Suomea varten.¹⁴ Pääosa, 11 levymerkkiä, oli keskieurooppalaisia pientuottajia tai saman konsernin (Lindström AG:n) eri levymerkkejä. Niistä jokaisella oli kuitenkin joko paikallinen ”sisällöntuottaja” tai filiaali Suomen-toimintoja varten.

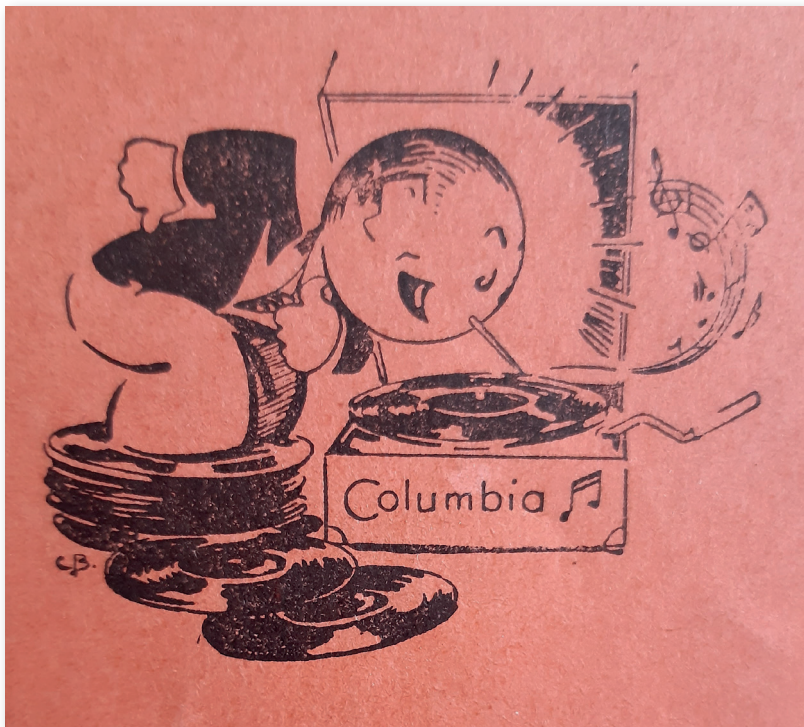
Viiden vuoden aikana näille levymerkeille tehtiin yhteensä 1 300 erilaista gramofonilevyä, jotka sisälsivät reilut kaksi ja puoli tuhatta raitaa.¹⁵ Gramofonikuumeen seurauksena viidessä vuodessa levytettiin siis yli kolminkertaisesti se levytuotanto, joka oli syntynyt edeltävän 25 vuoden aikana.¹⁶ Kaikki Suomea varten tehdyt levyt valmistettiin ulkomailla ja kirjattiin tuontiin: vuosina 1929–1932 tuotiin maahan yhteensä 1 730 000 levyä.¹⁷ Jos kaikki tuonti olisi ollut suomalaisia levyjä (mitä se ei luonnollisestikaan ollut), tarkoittaa tämä sitä, että keskimääräinen painos yhtä levyä kohden olisi ollut noin 1 300 kappaletta. Ulkomaisen tuonnin lisäksi levyjen painosmäärät vaihtelivat muutamasta sadasta kappaleesta parhaimmillaan noin 20 000 kappaleeseen. Varmuudella yli 10 000 kappaletta myyneitä äänilevyjä oli 1927–1932 neljä, joten muu

14 Levytiedot Strömmer 2012. Tutkimuksessa on huomioitu, että 1928–32 äänitettyjen levyjen sisältämä musiikki oli suomalaiselle ostajakunnalle suunnattua, joko suomalaisten tekemää musiikkia tai sellaista eri yhtiöiden ns. suomalaisessa myyntikatalogissa olevaa musiikkia, joka myytiin Suomessa suomenkielisellä etiketillä. Jälkimmäinen koskee erityisesti *Veckans Skiva* -levyjä. Huom! Lukuun ei ole laskettu yhden levymerkin, saksalaisen Voxin levyjä: oopperalaulaja Pia Ravennan laulamat Vox-levyt (kaksi levyä 1920-luvun lopulta) lienee suunnattu saksalaiselle ostajakunnalle.

15 Raita tarkoittaa yhtä levyn (gramofonilevyjen aikana yhden levypuolen) kappaletta/esitystä.

16 Levyjen määrä on laskettu Strömmer 2012; ks. Taulukko 1.

17 Gronow 1981, xx; Taulukko Äänilevyjen tuonti Suomeen 1919–1945. Gronow on taulukossaan arvioinut tuotujen äänilevyjen kappalemäärän, jota varsinaisen tullitilasto ei kerro, vaan ainoastaan tuonnin kiloina.

Kuva 1. Cecil Backmanssonin piirtämällä Columbia-Eikalla mainostettiin samanmerkkisiä levyjä ja gramofoneja. Kirjoittajan yksityiskokoelma.

tuonti jakautui ulkomaisten levyjen ja muiden kotimaisten levyjen osalle. Kotimaisia levyjä tuonnista oli joka tapauksessa pääosa.¹⁸

Levytysohjelmisto koki nopean muodonmuutoksen. Tuotantonsa alkuvaiheessa 1928–1929 kaikki levytuottajat julkaisivat vähintään puolet, jopa pääosan katalogistaan muuta kuin tanssimusiikkia. Levytettiin pieniä klassisia orkesterikappaleita, salonkimusiikkia, marssimusiikkia, yksinlauluja, isänmaallisia ja hengellisiä lauluja. Usein jo yhtiön seuraa-

18 Leo Kaupin laulama *Meren aallot* (Columbia 7790), Ture Aran laulamat *Emma* (HMV X 2990) ja *Asfalttikukka* (A.L. 1025) sekä Georg Malmsténin laulama *Särkynyt onni* (Parlophon B. 36051). Näistä olen kirjoittanut aikaisemmin. Ks. Tikka 2021.

vassa levytyserässä pääpaino oli kevyessä musiikissa: kupleteissa, populaarissa instrumentaalimusiikissa ja lauletuissa tanssi-iskelmissä. Sama muutos ohjasi tuotantopolitiikkaa myös esimerkiksi Iso-Britanniassa.¹⁹ Klassista musiikkia ei levytetty Suomessa juuri lainkaan 1930-luvulla, vaan käytännössä kaikki meillä myyty klassinen musiikki – myös kotimainen, esimerkiksi Sibeliuksen sinfoniat – oli kansainvälistä tuotantoa.

Lähes kaikki levyt sisälsivät musiikkia: musiikkiesitysten rinnalla tehtiin joitakin kymmeniä puhelevyjä, runonlausuntaa tai aikansa stand-up-komiikkaa, humoristisia puhe-esityksiä.²⁰

Näin valtava levytystuotanto merkitsi myös sitä, että samat artistit esiintyivät eri tuottajien levymerkeillä, joskus samalla, joskus eri nimellä. Laulusolisteista ennätyksen teki Yleisradion ohjelmapäällikkönä ja kuuluttajana tuolloin toiminut näyttelijä-laulaja Markus Rautio, joka lauloi omalla nimellään tai ilman levyn etikettiin merkittyä artistinimeä kolmelle (Homocord, Polyphon, Columbia) ja salanimellä vielä neljännelle levymerkille (nimellä H. Sternberg Pathelle). Käytettyjä yhtyeitä ja taiteilijoita olivat myös uraansa aloitteleva tanssiorkesteri Dallapé (Polyphonilla, Columbuksella, Homocordilla, Odeonilla), laulaja Vilho Alanko (Polyphonilla, Homocordilla ja Columbuksella salanimellä Olli Oja) sekä harmonikkataiteilija Nils Ekman, jonka omia kokoonpanoja ja soolosoittoa saattoi kuulla peräti kuudella (HMV, Homocord, Columbia, Artiphon, Phonycord Flexible, Odeon) levymerkillä.²¹

Vaikka levymerkkejä oli lähes kaksikymmentä, levyjen määrällä laskettuna merkittävimmät tuottajat olivat monikansalliset Lindström AG, Gramophone Co. ja Columbia Gramophone Co. Näistä suurin oli

19 Martland 2012, 238; Lindsay 2020, 73–78. Ruotsin osalta erityisesti iskelmän kehitystä on 1920–1930-lukujen osalta tutkinut Malmström 1996. Levytysohjelmiston suhdetta populaarimusiikkiin ja jazziin Iso-Britannian osalta samalta ajalta on tutkinut Parsonage 2005.

20 Tuotannon muotoutumista voi tarkastella levymerkeittäin Strömmer 2012. Tavallista oli, että levyjä tuotettiin 20–30 kappaleen sarja, jonka jälkeen tuotettua sarjaa myytiin vuosi tai puoli vuotta, minkä jälkeen tuotettiin seuraava sarja levyjä.

21 Levytiedot Strömmer 2012. H. Sternbergin henkilöllisyys vahvistui Suomen äänitearkiston tutkijoiden selvitystyön myötä vuonna 2020. Sähköpostikirjeenvaihto SÄA/levyneräilijä Jusa Peltoniemi 24.3.2020.

Taulukko 1. Vuosina 1928–1932 Suomea varten tuotetut levymerkit, niiden suomalainen tuottaja; levymerkin alkuperämaa, tuotantotapa ja tuotettujen eri levyjen lukumäärä.²²

Levymerkki	Suomalainen tuottaja	Alkuperämaa	Liiketoiminnan muoto	Julkaistuja levyjä
Gramophone / His Masters Voice	Fazerin musiikkikauppa	Iso-Britannia	franchising	206
Pathe	Sähkötarvikeliike Omnia	Ranska	itsenäinen	5
Parlophon	Parlophon yhtymä	Saksa	sivukonttori	113
Odeon (1929-1931)	Heinr. Sreubel	Saksa	sivukonttori	193
Homocord	Pohjoismaainen Sähkö-Osakeyhtiö	Saksa	franchising	206
Tri-Ergon	Gebrauet & Brink	Saksa	sivukonttori	27
Columbia (tuonti)	Chester Oy	USA/Iso-Britannia	itsenäinen	117
Columbia (tuotetut)	Gra-Co 17000 ja DI	USA/Iso-Britannia	sivukonttori	111
Columbus	Columbus Elektr.	Suomi	itsenäinen	118
Phodycord	?	Saksa	?	10
Columbus Phodycord Flexible	Columbus Elektr.	Saksa	itsenäinen	5
Artiphon	Columbus Elektr.	Saksa	itsenäinen	11
Fenno	Finnholmin musiikkikauppa	Saksa	itsenäinen	13
Rektophon	Columbus Elektr.	Tsekkoslovakia	itsenäinen	19
Polyphon	Nordisk Polyphon ab	Saksa	sivukonttori	71
Colorit	Gebrauet & Brink	Saksa	sivukonttori	6
Metallophon	Oy Metallo ab Helsinki	Saksa	sivukonttori	10
Veckans Skiva	Rautakirja Oy	Ruotsi	sivukonttori	50
Yhteensä levyjä 1928-1932				1291

Lähde: Strömmer 2012, yhtiötiedot *Virallisen lehden* kaupparekisteriliitteet, lisäksi tietoja mm. Suomen liikemiehet, kauppalenterit 1928–1933; yksittäisiä tietoja lisäksi digitaalinen sanomalehtiarkisto.

- 22 Levyjen lukumäärä tarkoittaa kaksipuolista äänilevyä, jossa siis musiikki- tai puhe-esityksiä on kaksi kappaletta. Lukumäärä tarkoittaa myös tiedossa olevien levyjen lukumäärää: levyjen kataloginumeroissa on aukkoja, joten voi olettaa, että yksittäisiä, mahdollisesti julkaistuja levyjä diskografiakaan ei tunne.

saksalainen Lindström AG, sillä sen kolmella eri levymerkillä (Homocord, Parlophon, Odeon) ilmestyi Suomessa 1929–1932 yhteensä ainakin 512 erilaista äänilevyä, eli reilut tuhat raitaamusiikkia.²³ Columbia Gramophonon Columbia-levyjä julkaistiin 228: niistä puolet, 117, oli Yhdysvalloissa tehtyjen amerikansuomalaisten Columbia-levytysten Iso-Britanniassa Suomea varten prässättyjä uusintapainoksia. Gramophone Co:n merkillä (His Master's Voice) ilmestyi 206 levyä, pääosin Euroopassa tehtyjä levytyksiä, mutta myös pieni määrä Gramophonon Yhdysvalloissa tekemien amerikansuomalaisten (Victor-levymerkille tehtyjen) levytysten eurooppalaisia painoksia. Kun myydyissä äänitteissä oli noin kolmesataa raitaa jo amerikansuomalaisille aikaisemmin julkaistua musiikkia, voi arvioida, että noin kaksi tuhatta raitaa äänitettiin 1928–1932 yksinomaan Suomea varten.

Äänilevyjen tuotanto Suomea varten tapahtui kolmella eri tavalla. Suurille toimijoille oli ominaista, että ne – kaikkialla maailmassa käyttämänsä strategian tavoin – hankkivat levytyksille paikallisen yhteistyökumppanin, joka vastasi siihen maahan tuotetusta ohjelmistosta, artisteista ja orkestereista. Vastapalveluksena paikallinen tuottaja sai käyttöönsä suuren toimijan tuotantokoneiston sekä levymerkin (labelin).²⁴ Kyse oli siis eräänlaisesta varhaisesta franchising-toiminnasta, jossa paikallinen yrittäjä sai haltuunsa tuotemerkin ja vastasi sen paikallisesta sisällöntuotannosta.

Selkeimpinä esimerkkeinä tästä olivat Fazerin musiikkikaupan ja Pohjoismainen Sähkö-Osakeyhtiön (PSO) levytuotanto: Fazerin musiikkikauppa sai haltuunsa Gramophone Co:n päämerkin, His Masters Voicen edustuksen, ja suuri sähkötarvikeyritys Pohjoismainen Sähkö

23 Äänilevyjen lukumäärä perustuu oletukseen: koska lähes kaikkien levytuottajien arkistot tältä ajalta ovat tuhoutuneet, levysarjat on suurelta osin rekonstruoitu löytyneiden levyjen perusteella kansalliseen diskografiaammekin. Levyjen lukumäärät on laskettu viimeisimmästä (Strömmer 2012) diskografiasta (aikaisemmat ovat mm. Haapanen & Strömmer 1981 sekä Strömmer 2000).

24 Englund 2009, 75–78. *Label* tarkoittaa levymerkkiä. Se muodostuu usein nimestä ja jonkinlaisesta logosta, jotka on painettu äänilevyn keskioön. Oli tavallista, että yhdellä yhtiöllä oli useita *labeleita*.

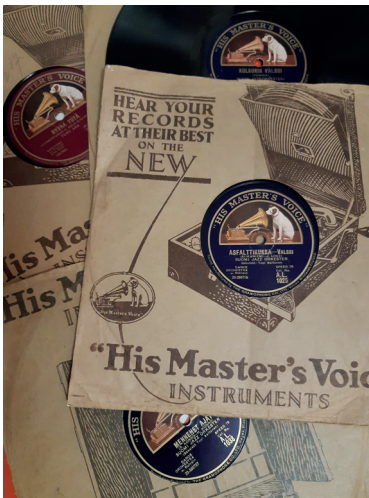
Osakeyhtiö saksalaiseen Lindström-konserniin kuuluvan levymerkin, Homocordin edustuksen.²⁵

Osalla kansainvälisistä levy-yhtiöistä oli 1920-luvun lopulla Pohjoismaissa konttorinsa Kööpenhaminassa tai Tukholmassa, joten ne saattoivat perustaa Suomeen joko kokonaan oman filiaalnin tai suomalaisen kauppakumppaninsa kanssa yhteisen sivukonttorin. Saksalainen Polyphon, joka äänitti sarjan suomalaisia levyjä 1929, oli tästä keskeinen esimerkki. Alumiinilevyjä tuottanut Metallophon ja elokuvaäänitykseen erikoistunut Tri-Ergon käyttivät paikallisia, usein jo aiemmin jonkin muun myyntiartikkelin vuoksi yhteistoiminnassa olleita paikallisia liikekumppaneita yhteistyökumppaninaan. Heillä saattoi olla Suomen konttorissa myös oma (saksalainen) edustajansa. Yhteys emoyhtiöön oli tällaisilla yrityksillä epäilemättä myös kiinteämpi kuin ”franchising-yrittäjillä”.

Kolmannessa vaiheessa myös yksittäiset suomalaiset kiinnostuivat levyjen tuottamisesta, ja teetättivät levyjä ulkomaisilla levytuottajilla. Näistä tuottajista merkittävimmät olivat Helsinkiin radioliikkeen 1925 perustanut brittitaustainen insinööri Charles Chester (1885–1959) ja liikemies Niilo E. Saarikko (1890–1980). Chester keksi tuottaa brittiläisellä Columbialla sen sisaryhtiön Yhdysvalloissa tuottamia amerikkalais-suomalaisia levyjä Suomeen.²⁶ Saarikko, joka oli jo ennen levykauppaa harjoittanut erilaista yllälystytavaroitten tuontia ja tukkukauppaa, sekä toi että tuotti äänilevyjä. Kaupan nopeassa kasvuvaiheessa myös erilaiset halpa- ja erikoislevyjen tuottajat kiinnostuivat Suomesta markkina-alueena. Suomea varten valmistettiin paperista, pellistä ja varhaisesta muovisekoitteesta valmistettuja äänilevyjä.

25 Ensimmäinen kaikki levymerkit kattava luettelo *labelien* tuottajista Suomessa on teoksessa Strömmer 2012, ja tämä artikkeli täydentää osittain sen tietoja. Teemaa on laajemmin ja tarkemmin käsitelty eri yhteyksissä Gronow 1981 ja Gronow 2013.

26 Chesteristä ks. Tikka 2021, 15–18.

Kuva 2. His Master's Voicen suomalaisia tanssimusiikkilevyjä vuodelta 1929. Kirjoittajan yksityiskokoelma.

Nipper-koira ja Sama sointi – Suuret toimijat

Brittiläinen, globaali levy-yhtiö Gramophone Co. oli äänittänyt levyjä jo vuodesta 1901 Suomen suuriruhtinaskuntaa varten. Sen paluu Suomen markkinoille tapahtui 1920-luvun puolivälissä. Kun ennen maailmansotaa Gramophone tunnettiin levyetikettiin piirretystä enkelistä, joka sulkakynällä piirsi allaan olevaan äänilevyyn uria, yhtiö otti käyttöön 1910-luvun mittaan uuden, yhdeksi maailman tunnetuimmista tuotemerkeistä nousseen logon, torvigramofonia kuuntelevan Nipper-koiran.²⁷ Le-

vittäytyessään uudelleen Pohjoismaihin ja Baltiaan Gramophone solmi uudestaan yhteistyösopimuksen Fazerin musiikkikaupan kanssa, joka oli tuossa vaiheessa maan suurin musiikkiliikeketju; sillä oli sivuliikkeitä muun muassa Turussa, Tampereella ja Viipurissa.

Toinen globaali toimija, saksalainen Carl Lindström AG, tuotti jo vuonna 1919 sarjan suomalaisia levyjä, jotka sisälsivät suomalaisia sotilasmarsseja ja kanteletaiteilija Olli Suolahden esityksiä. Heikon myynnin seurauksena Lindström palasi Suomen markkinoille vasta keväällä 1929, kun äänilevymyynnin korkeasuhdanne oli tosiasia.²⁸ Lindströmin

²⁷ Martland 2012, 18, 56; Lindsay 2020, 42–43.

²⁸ Henr. Streubelin tuottamien Lindström-konsernin Odeon-levytysten mainintaan olevan käynnissä Helsingissä. Ks. Suomalaisia gramofoniesityksiä, ks. *Uusi Suomi* 6.3.1929. Homocord-merkille laulaneiden Theodor Weissmanin ja Aapo Similän mainittiin palanneen Berliinistä: Kotiutuneita matka miehiä, *Turunmaa* 26.5.1929; PSO mainosti ”ensimmäistä” suurta erää Homocord-levyjä tulleen myyntiin, mm. *Helsingin Sanomat* 9.6.1929; *Suomen Sosialidemokraatti* 9.6.1929; Georg Malmstén levytti ensimmäiset levytyksensä toukokuun lopulla Berliinissä Parlophon-merkille. Strömmer 2012.

levymerkeistä kolmella, Homocordilla, Parlophonella ja Odeonilla, oli yhtä aikaa edustaja Suomessa, ja ajan tavan mukaan ne kilpailivat keskenään paikallisista markkinoista.

PSO:n perustaja Oskar Rokkanen (1882–1973) oli sähköinsinööri, joka oli aloittanut työuransa Suomen rautateiden palveluksessa Pietaris-
sa. Venäjän vallankumouksen jälkeen Rokkanen päätyi Helsinkiin ja perusti sähkötarvikkeiden tukkuliike Pohjoismainen Sähkö Osakeyhtiön (PSO). Tasaisesti sähköistyvässä nuoressa tasavallassa Rokkasen yritys-
toiminta kasvoi sähköistämisen etenemisen mukaan, ja 1920-luvun lopulla hän lähti laajentamaan yritystoimintaansa äänilevyihin. Rokkanen solmi suhteet Carl Lindströmin AG:n kanssa ja sai käyttöönsä Lindströmin konsernin Homocord-levymerkin.²⁹ ”Samaa sointia” tarkoittavalla Homocord-merkillä³⁰ julkaistiin 1929–1933 yhteensä ainakin 206 levyä; viimeiset Homocordia varten tehdyt suomalaiset levytykset PSO julkaisi 1933–1935 hankittuaan toisen Lindströmin levymerkin, Odeonin edustuksen, ensimmäisinä Odeon-levyinaan.³¹

”Odeon Electric” -nimellä Suomessa markkinoidulla levymerkillä oli sitä ennen ehditty julkaista melkein yhtä paljon äänitteitä kuin Rokkasen hallinnoimalla Homocordilla. Kummankin tuotanto oli noin kaksisataa levyä, eli nelisen sataa musiikkiesitystä. Odeon Electric ja sen toiminnan jatkaja Helvar ehtivät tuottaa 1929–1931 ainakin 193 levyn laajuisen katalogin. Lindströmin Odeon-merkin edustaja Suomessa oli 1929–1930 Oy Heinr. Streubel Ab, saksalaisen Heinrich Streubelin johtama asioimisliike, joka toi maahan tavaraa aina radiolaitteista haulikonpatruunoihin. Odeon Electric toimi vuoden 1930 syksyyn, jolloin Heinrich Streubel siirtyi suomalaisen puunvientiyhtiö Oy Suomi Exportin Saksan viennin pääedustajaksi.³² Odeonin edustus siirtyi 1932 sähkö-
tavaroiden tukkukauppa Helvar Oy:lle, jonka epäkiitollinen tehtävä oli koettaa saada levyjen tuotantoa ja myyntiä käyntiin syvässä lamassa

29 Englund 2009, 77–78.

30 Etymologia viittaa kreikkaan: homo = sama, samanlainen; cord (sävel, harmonia, sointu). Latinan yliopistonlehtori Ville Vuolannon tiedonanto 24.3.2023.

31 Strömmer 2012, 202; Gronow 1981, ix–xi, Gronow 2012, vi–vii.

32 *Hwiew* 4/1930.

olevassa maassa. Helvar myi melkeinpä saman tien Odeon-levyjensä liiketoiminnan PSO:lle.

Agentuureja Suomessa

Vuosina 1928–1931 merkittävään rooliin äänilevyjen tuottajana nousi Suomessa Parlophon-levymerkki, joka tuotti yhteensä 113 julkaistua levyä; viimeiset Parlophonelle tehdyt suomalaiset levytykset julkaistiin muutamaa vuotta myöhemmin toisella Lindström AG:n levymerkillä, Odeonilla. Parlophon kuului saksalaiseen Lindström-konserniin, mutta ei solminut PSO:n kaltaista yhteistyösopimusta, vaan yhtiöllä oli oma filiaalinsa Helsingissä.

Parlophon-yhtymä rekisteröitiin kaupparekisteriin vuodenvaihteessa 1928–1929, jolloin sen johtajana toimivat suomenruotsalainen insinööri Bertil Wilhelm Forsberg (1886–1957) ja saksalainen liikemies Fritz Ludvig Wilhelm Schultze.³³ Bertil Forsberg oli yksi Rokkasen PSO:n perustajista ja on mahdollista, että kyse on ollut eräänlaisesta PSO:n liitännäisyhtiöstä. Suomessa julkaistujen Parlophon-levyjen tuotantopolitiikka ja levyjen tukkumyynti olivat joka tapauksessa Forsbergin ja Schultzen johtaman suomalaisen ”Parlophon-yhtymän” käsissä.

Parlophon-yhtymä ajautui vaikeuksiin vuonna 1931. Kyse oli ilmeisesti siitä, että yhtiö ei saanut vähittäismyyjiltä velkomiaan rahoja ja ajautui levymyynnin heikentyessä taloudellisiin vaikeuksiin. Syyskuun lopulla 1931 yhtiö lopetti vähin äänin toimintansa.³⁴ Parlophonin äänitykset, joita ei ehditty julkaista, siirtyivät Lindström AG:n levymerkkien toimintaa 1933 Suomessa jatkaneen PSO:n käsiin.

Saksalainen Polyphon oli merkittävä, jo 1905 toimintansa aloittanut levymerkki, jolla oli ollut vuodesta 1920 alkaen tanskalainen tytäryhtiö Nordisk Polyphon AB. Suomalainen Polyphon oli ilmeisesti kuitenkin suoraan saksalaisen emoyhtiön alainen toimija. Polyphon-merkillä julkaistiin 1929–1930 Suomea varten ainakin 71 levyä, joista osa oli Po-

33 Suomen kaupparekisteri; *Kauppalehden* liite 1.1.1929; 13/1929. Insinööri Bertil Forsberg, *Helsingin Sanomat* 16.7.1946.

34 Ilmoitus huutokaupasta. *Helsingin Sanomat* 22.9.1931 ja 16.9.1931, *Uusi Suomi* 22.9.1931.

lyphonin Saksaa varten tekemää tuotantoa; joukossa oli muun muassa Paul Godwinin jousiorkesterin soittama versio Toivo Kuulan *Häämarsista*. Polyphon julkaisi muiden, lähes pelkästään 10 tuuman levyjä julkaisseiden toimijoiden tavasta poiketen sarjan pienikokoisia, 8 tuuman lastenlevyjä ja myös muutaman 12 tuuman kokoisen, eli niin sanotun LP-levyn kokoisen konserttimusiikkilevyn.

Polyphonin pääedustaja oli 1929–1930 Radiovox-niminen helsinkiläinen yritys. Se oli perustettu vuonna 1924 radioalan tukkukaupaksi, johtajanaan insinööri Arvid Unnerstad (1898–1970). Johtokunnan jäseninä olivat H. Luostarinen ja sähkötekniikko Arne Öhrström (1893–1962). On esitetty arvioita, että se olisi ollut ruotsalaisen Nordiska Polyphonin AB:n agentti.³⁵ Radiovox toi Suomeen radiolaitteita ja niiden varaosia. Sen yhtenä keskeisenä tuontiartikkelina olivat Aga-Balticin valmistamat elokuvateattereiden äänentoistolaitteet.³⁶

Polyphon-levyjen edustus siirtyi 1930 ensin Piano Oy -nimiselle musiikkiliikkeelle ja myöhemmin syksyllä musiikkikauppa Musiikki-keskukselle; tässä vaiheessa se ei enää tuottanut suomalaisia levyjä, vaan markkinoi ja myi lähinnä Polyphonin saksalaista katalogia.³⁷

”Kolme insinööriä, Vogt, Eng ja Massolle, joita voimme pitää äänifilmin esitaistelijoina, ovat antaneet keksinnölleen nimen Tri-Ergon. Jäljentäminen suoritetaan aivan toisella tavalla kuin toisten merkkien, jotka käyttävät sähköjäljentämismenetelmää”³⁸, kuvaili *Karjala*-lehdessä Gudrun (Lindroth) lokakuussa 1929 uuden levymerkin, Tri Ergonin esityksiä. Kesällä 1929 Helsingissä Tri-Ergonia markkinoi toiminimi, jonka johtajana olivat saksalaiset liikemiehet Arnold Brink ja Wilhelm

35 Gronow 2012, ix, taulukko 1.

36 *Suomen kauppakalenteri* 1929; Radiovox-tiedot s. 183. Arvid Unnerstadin puoliso Edith oli tunnettu suomenruotsalainen lastenkirjailija.

37 Ilmoitus Yleisradio 29/1930; mainos mm. *Suomen aliupseeri* 15/1930.

38 Gramofonimusiikkia, *Keskisuomalainen* 30.10.1929. Gudrun on toimittaja Gudrun Lindroth.

Gerbaulet.³⁹ Vuonna 1927 perustetun toiminimi Gerbaulet & Brinkin toimialana oli radiotarpeiden, rautakauppatavaran ja muun muassa polkupyörän varaosien kauppa. Äänilevyihin toiminimen kiinnostus oli syntynyt ilmeisesti vuoden 1928 mittaan, sillä suomalaisia Tri-Ergon-levyjä tehtiin jo vuodenvaihteessa 1929.⁴⁰ Tri-Ergon-merkkisiä levyjä valmistettiin 1929–1930 lähes kolmenkymmenen levyn katalogi. Lisäksi Tri-Ergonin rinnalla oli yhtiöllä käytössään ruotsalainen halpalevymerkki Colorit. Ne olivat värillisestä, kevyestä selluloidimassasta valmistettuja levyjä, joita julkaistiin seitsemän erilaista: levytykset olivat toisintoja suomalaisilta Tri-Ergon-levyiltä.⁴¹

Gerbaulet & Brink oli käynnistänyt massiivisen mainoskampanjan mainostaakseen uudella äänifilmiäänitystekniikalla tallennettuja Tri-Ergon-levyjä. Äänielokuvan läpimurto oli juuri tapahtunut, ja uutta äänifilmitekniikkaa soveltavaa tallennusmenetelmää mainostettiin äänenlaadultaan ylivoimaisena. Pitkin kevättä ja syksyä Tri-Ergonin levyjä sekä levyjen uutta äänitystekniikkaa kuvailtiin useissa puffijutuissa. Niissä keuhuttiin klassisen musiikin esitysten luonnollista ääntä – Tri-Ergonille oli levytetty muun muassa Sibeliuksen *Finlandia* ja *Valse Triste*.⁴² Alkuvuodesta 1929 oli viipurilainen tenori Emil Svartström (1885–1943) käynyt tekemässä sarjan levytyksiä, joita mainostettiin näyttävästi sanoma- ja

39 Toimitusjohtaja Arnold Brinkin (1900–1983) elämäkertatiedot, *Uusi Suomi* 29.4.1983. Munster-Westfalenissa 1900 syntynyt Brink perusti 1923 agentuurin, jonka päätuotteita olivat radiolaitteet, polkupyörät ja niiden varaosat. Yhdessä Wilhelm Gerbauletin kanssa hän perusti yhteistuontifirman 1927, jonka kaupan alaan äänilevytkin sulautuivat. Westfalenin Grevenissä 1885 syntynyt Gerbaulet puolestaan perusti Gerbaulet & Brinkin mentyä suoritus tilaan 1932 Rautatuonti Lux-nimisen agentuurin. *Hufvudstadsbladet* 4.3.1969 ja 5.3.1969.

40 *Suomen Kauppakalenteri* 1928, Radiovox-tiedot s. 406; *Suomen Kauppakalenteri* 1930, liiketiedot Gerbaulet & Brink s. 168. A. Unnerstadin haastattelu Samtal om ljudfilm. *Fama* 5/1930.

41 Strömmer 2012, 7.

42 Mainoksia mm. *Hufvudstadsbladet* 14.4.1929; *Mercator* 24/1929 (15.6.); juttu Skrivornas spalt, *Helsingfors-Journalen* 30.11.1929. Gramofonimusiikkia, *Uusi Suomi* 2.12.1929; Gramofonimusiikkia, *Aamu* 10/1929.

aikakauslehdissä.⁴³ Levyissä oli ilmeisesti liian vähän iskelmiä, koska levymerkki lopetti pian sen jälkeen, kun se oli tuottanut 1930 sarjan oopperalaulaja Erkki Eklundin (myöh. Eirto, 1907–1954) levyjä.⁴⁴

Suomalaisia liikemiehiä levyjen taustalla

Levymyynnin korkeasuhdanne sai myös yksittäiset suomalaiset liikemiehet kiinnostumaan äänilevyjen tuottamisesta. Heistä merkittävimmän roolin sai turkulainen liikemies Niilo Erik Saarikko, joka tuotti 1929–1931 itsenäisesti levyjä ja loi ensimmäisen suomalaisena pidettävän levymerkin, Columbuksen. Saarikko tuotti tänä aikana ainakin 163 erilaista levyä viidellä eri levymerkillä; pääosa levyistä ilmestyi Columbus-etiketillä, joka itse asiassa liimattiin joko ilman etikettiä olevien tai yhden Saarikon yhteistyökumppanin, saksalaisen Artiphonin valmistamien levyjen alkuperäisten etikettien päälle Suomessa.⁴⁵ Saarikon arvelaan näin kiertäneen tullimaksuja tuodessaan etiketittömät levyt maahan ”äänilevyjen raaka-aineena”.⁴⁶ Saarikko kokeili myös ainakin viidentoista levyn verran muovisten Phonycord-levyjen valmistusta ja tuontia; niiden sisältö oli Saarikon muille levymerkeilleen tuottamaa tanssimusiikkia.

Ennen Saarikkoa ensimmäinen itsenäisesti suomalaisia levyjä Suomeen tuottanut liikemies oli radiokauppias Charles Chester. Hänen Radioliike Chesterin ja Cra-Con kautta tuottamiensa äänilevyjen kokonais määrä oli ainakin 228. Koska suomalaista musiikkia ei gramofonikuumeen alkaessa vuodenvaihteessa 1928–1929 juurikaan ollut tarjolla, syntyperäinen britti Chester käytti yhteyksiään Iso-Britanniaan keksit-

43 Ilmoitukset *Hakkapeliitta* 35/1929; 40/1929; 43/1929; Svartströmistä Viipurin lauluveikot 100 vuotta 1997 sekä nekrologi Emil Svartström kuollut. *Karjala* 17.6.1943.

44 Strömmer 2012, 318–319.

45 Saarikon etiketit ovat tuottaneet levynkeräilijöille päänvaivaa vuosikymmeniä. Artiphonin levysarja on erillisenä suomalaisessa diskografiassa, mutta koska pääosa Artiphonin etiketeistä on löytynyt Columbus-merkin etikettien alta äänilevyistä, on mahdollista, ettei Artiphoneja itsenäisenä merkinä meillä ole juuri myytykään, sillä yksi ainoa mainos, jossa viitataan suomalaisiin Artiphon-levyihin, löytyy *Kymenlaakson Sanomista* 20.9.1930.

46 Gronow 2013, 280–281.

tyään tilata Suomen markkinoita varten amerikansuomalaisia levyjä Columbia Gramophone Companyltä. Levyt valmistettiin Iso-Britanniassa ja tuotiin Suomeen.⁴⁷ Chester innostui myös tuottamaan Columbialle sarjan Suomessa äänitettyä musiikkia, mutta tuotanto – klassisia yksinlauluja, salonkimusiikkia ja varhaista (oikeaa) suomalaista jazzia – ei menestynyt markkinoilla.⁴⁸

Vuosina 1929–1930 muutama muukin levyjä myyvä liike kiinnostui levyjen tuottamisesta: vaasalainen sähkötarvikeliike Omnia tuotti puolenkymmentä Pathe-merkkistä, suomeksi laulettuja iskelmiä sisältänyttä levyä. Omnia oli sähkötarvikeliike, joka monen kilpailijansa tavoin kiinnostui 1928 äänilevyjen vähittäismyynnistä. Omnia oli solminut liikesuhteet Tukholmassa toimineeseen ranskalaisen Pathe-levymerkin filiaaliin, sillä Omnia mainosti ruotsalaisia Pathe-levyjä ennen omaa tuotantoaan.⁴⁹

Vaasanpuistikolla kaupungin keskustassa 1927 aloittaneen sähkötarvikeliike Omnian omistajat olivat liikemies Nikolai Philp (1890–1973) ja toimitusjohtaja K. Hj. Doktor.⁵⁰ Moskovassa syntynyt Philp oli ehtinyt toimia saksalaisen sähköliike Siemens & Schuckertin palkkalistoilla sähkötekniikkona Moskovassa jo ennen ensimmäistä maailmansotaa; elokuvien esitystekniikan ammattilaisena Suomeen emigroitunut Philp perusti 1919 Vaasaan elokuvateatterin.⁵¹ Äänilevyjen tuottaminen jäi Omnialle lyhyeksi syrjähyppyksi: vaikuttaa siltä, että Pathe-levyt tulivat yksittäiselle toiminimelle kalliiksi, sillä Omniakin joutui liiketoimintajärjestelyihin. Jo seuraavana vuonna 1930 Philp siirtyi kokonaan elokuvateatterialalle, ja Doktorista tuli yksin Omnian omistaja.

47 Chesteristä ja hänen tuontilevyistään ks. Tikka 2021, 16–18; Ks. myös Kuljuntausta & Mattlar 2022, 58–60.

48 Kyseessä on Columbian 17800-sarja, ks. Strömmer 2012, 28–30.

49 Ilmoitukset Pathe, *Helsingin Sanomat* 19.5.1929; Pathé skivor, *Vasabladet* 12.10.1929; Pathé venäläisistä levyistä tuli menestys, *Uusi Suomi* 7.7.1929; uutinen Pathé-gramofonilevyjä, *Vaasa* 10.9.1929. Ilmoituksista käy myös ilmi, että Omnia oli saanut Suomessa Pathe-levyjen tukku- ja vähittäismyyntiin yksinoikeuden (”pääasioimisto”).

50 Omnian Kaupparekisteritiedot; julkaistu *Virallisen lehden* liite 8/1927.

51 Direktor Nikolai Philip; *Vasabladet* 10.9.1973. – Philipistä on tehty tv-dokumentti nimellä ”Biografkungen”.

Astetta suurempi hanke oli helsinkiläisen musiikkikauppias Lennart Finholmin Fenno-levymerkki. Se oli järjestyksessä toinen suomalainen levymerkki, jolla ehti ilmestyä ainakin kolmetoista savikiekkoa.⁵² Pietarissa syntynyt liikemies Lennart Finholm (myöh. Tarkela, 1893–1944) oli perustanut soitinkauppa Kalevan Helsinkiin 1923.⁵³ Se oli musiikkialan tukku- ja vähittäismyyntiliike: levyjen tuotannon edellyttämä tukkukauppa ja liikesuhteet ympäri maata olivat siis Finholmilla olemassa.

Finholm valmistutti 1930 sarjan Fenno-merkkisiä äänilevyjä. Ainaakin 26 Fenno-esitystä äänitettiin Berliinissä ja valmistettiin levyiksi Artiphonin tehtaalla. Koska N. E. Saarikko käytti samoja liikeyhteyksiä, on oletettu, että Fennotkin olisivat Saarikon valmistamia. On myös epäilty, että levyillä olisi jokin yhteys samannimiseen tehtaaseen, joka alkoi samoihin aikoihin valmistaa radioita.⁵⁴ Finholm näyttää kuitenkin olleen levyjen takana; hän on joko ollut Saarikon osakkaana tässä hankkeessa tai hankkinut Saarikon suhteiden kautta yhteyden Artiphoniin.⁵⁵ Tätä puoltaisi se seikka, että Saarikolla oli jo oma Columbus-levymerkkinsä, joten syytä perustaa uusi levymerkki ei hänellä ollut.

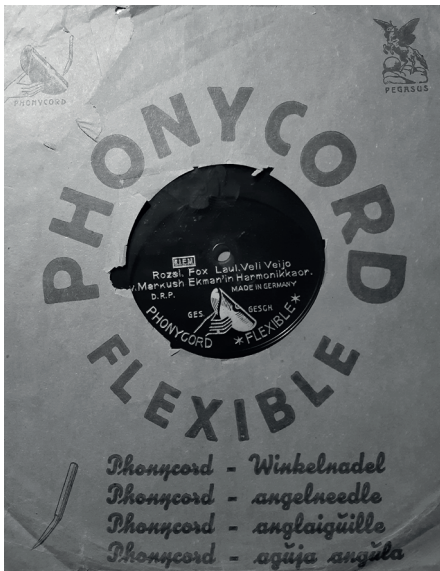
Artiphonin levymerkin sijaan levyihin liimattiin Saarikon Columbusten tavoin omaa levymerkkiä kantava etiketti, Fenno. Kaikki Fenno-levyt soitti harmonikkataiteilija Viljo Vesterinen, joka oli hyvää vauhtia nousemassa tunnetuksi nimeksi; hän oli levyttänyt tiettävästi tässä vaiheessa jo kahdelle levymerkille. Finholm mainosti toukokuun puolivälissä 1930 Fenno-levyjä, jotka olivat silloin siis jo valmiina jakelua varten.

52 Fenno-levyjä on ilmeisesti tehty ainakin 13 erilaista levyä. Ks. mainos *Suomen Sosialidemokraatti* 15.5.1930, joka onkin liki ainoa maininta sanomalehdistössä Fenno-levyistä.

53 *Suomen kauppakalenteri* 1933. Soitinliike Kaleva s. 224; Kuljuntausta & Mattlar 2022, 66–68.

54 Gronow 1981, xiii.

55 Paras yhteenvedo Fennosta ks. Kuljuntausta & Mattlar 2022, 66–68. Tieto Fennosta selvisi FENNO-tietokannan päivityksen yhteydessä 2019 tämän artikkelin tekijälle.

Kuva 3. Muovisekoitteesta 1929–1931 valmistetuilla Phonycord Flexible-levyllä ilmestyi myös suomalaista musiikkia. Kirjoittajan yksityiskokoelma.

Muoviset ja peltiset äänilevyt

Äänilevyjen vahva kysyntä houkutteli Suomen markkinoille myös erilaisia halpalevyjä tuottaneita firmoja. Mielenkiintoista on, että eurooppalaisten ja yhdysvaltalaisen kaltaisia niin sanottuja tavaratalomerkkejä ei Suomeen kuitenkaan rantautunut.⁵⁶ Ruotsissa ilmestyi 1920- ja 1930-luvuilla levy-yhtiöiden levymerkkien ohella lukuisia vähittäismyyntiketjujen ja tavaratalojen omia levymerkkejä: sellaisia olivat muun muassa Turitz-konsernin (myöhemmin NK) julkaisemat Teco ja Cameo, Prisunic-ta-

varatalon Disclair ja osuuskauppaketjujen Star, Colorit ja Parad.⁵⁷

Tavaratalojen omilla levymerkeillä julkaistiin yleensä suosikki-iskelmien cover-versioita, salonkimusiikkia, klassisia pikkukappaleita ja instrumentaalimusiikkia, muun muassa harmonikkamusiikkia.⁵⁸ Tavaratalojen omien levymerkkien idea tuli Ruotsiin Saksasta ja Yhdysvalloista, jossa niitä oli ilmeisesti jo 1920-luvulla kymmeniä. Osa ruotsalaisistakin

56 Englund 2013, 118–123. Osa levymerkeistä, mm. Silvertone ja Teco, oli Lindström AG:n valmistamia.

57 *The 78 rpm Club* -verkkosivusto.

58 Levymerkeistä Englund 2009, 80; myös esim. *The 78 rpm Club* -verkkosivusto. Tämänkaltaisia tietoja levymerkeistä löytyy lähinnä eri arkistojen, museoiden ja asianharrastajien kokoamilta verkkosivustoilta. Mainitut ruotsalaiset esimerkit ks. *Recordlabels*; *Tufftuff.net* -keräilijäsivusto, jossa on listattuna ilmeisesti lähes kaikki ennen vinyylilevyjä Ruotsissa julkaistut kaupalliset levymerkit.

tavaratalomerkeistä sisälsi pelkästään ulkomaista (saksalaista tai angloamerikkalaista) materiaalia. Osa kaupoista teetti äänityksiä levymerkeilleen ilmeisen itsenäisesti. Eräät tavaratalomerkkien levymerkeistä olivat kooltaan tavanomaista 10 tuuman äänilevyä pienempiä, myöhempiä singlelevyjä kooltaan muistuttavia 7 tuuman levyjä.

Suomeen tavaratalomerkit eivät rantautuneet. Tämä johtui ainakin kahdesta syystä: pienestä markkina-alueesta ja vielä tässä mielessä kehittymättömistä keskusliikkeistä, jotka eivät innostuneet valmistamaan itse levyjä tai gramofoneja kuten Ruotsissa. Sen sijaan ainakin kolmea erilaista halpalevyä Suomeen koetettiin tuoda: kartongille prässättyjä Viikon levyjä (Veckans Skiva), muovisia Phonycord Flexible -levyjä ja peltisiä Metallophon-levyjä.

Phonycord Flexible -levyjä tuotti vuosina 1928–1931 samanniminen saksalainen yhtiö, joka kehitti 1920-luvun lopulla taipuisan, varhaisesta muovisekoitteesta prässätyn läpinäkyvän, värimuovista valmistetun äänilevyn. Muovilevyt poikkesivat vain levymassaltaan tavanomaisesta sellakkalevystä. Levyn etuna oli sen särkymättömyys. Tavallisten gramofonilevyjen ongelmana oli, että levy särkyi tai halkesi helposti. Verrattuna sellakkalevyn muovilevyt olivat myös huomattavan kevyitä. Kun sellakkalevy painoi 150–200 grammaa, Phonycord-levy painoi hädin tuskin kymmenesosan siitä, kirjekuoren verran. Muovisekoitteesta ja paperista valmistettujen levyjen etuna oli myös helpompi kuljetettavuus: kun kapsäkkigramofonin sisäkannessa olevaan levykoteloon mahtui enimmillään kahdeksan tavallista levyä, muovista tai paperista valmistettuja levyjä kerrottiin mahtuvan samaan tilaan kymmeniä. Muovisilla ja paperisilla levyillä oli etujensa lisäksi myös varjopuolia. Levy tuli kiinnittää erityisellä lukolla levylautaselle, jotta varmistettiin levyn oikea pyörimisnopeus painavan äänivarren alla.⁵⁹ Särkymättömyys oli myös suhteellista: muovilevyt kuluivat nopeasti puhki matkalaukkugramofonin painavalla äänivarrella soitetuna.

59 Lukekaa tämä! *Rautatiekirjakauppa* 5/1932. Rautatiekirjakauppa myi kevyiden levyjen soittoa varten erityisiä kumista valmistettuja kiinnitysrenkaita. Myös limonadipulloissa olevan patenttikorkin kumitiivisteiden kerrottiin soveltuvan tähän tarkoitukseen.

Phonycord Flexible -muovilevyjä julkaistiin ainakin Iso-Britanniassa, Ruotsissa ja Norjassa.⁶⁰ Suomalaisiakin levynostajia varten ilmestyi puolenkymmentä suomalaista muovilevyä. Phonycordin levysarja oli todennäköisesti yleiseurooppalainen, eli samassa juoksevilla tilausnumerolla etenevässä levysarjassa julkaistiin monenmaalaista musiikkia, erityisesti saksalaista musiikkia. Phonycord Flexible -levyjä ilmestyi meillä 1930-luvun alussa kaksi sarjaa; niistä toisen tuotti varmuudella N. E. Saarikon Columbus Electric -yhtiö. Levyissä oli Columbuksen etiketti, johon oli lisätty teksti ”Columbus Phonycord Flexible”. Toinen muovilevyjen sarja ilmestyi saman yrittäjän Artiphon-levymerkillä teettämien Columbus-levyjen musiikkikappaleista, mutta nämä levyt ilmestyivät yhtiön omassa eurooppalaisessa pääsarjassa.⁶¹

Tri-Ergon-merkkisiä levyjä tuottanut toiminimi Gerbaulet & Brink valmistutti myös sarjan Colorit-merkkisiä, värilliseen, läpinäkyvään massaan prässättyjä selluloidilevyjä. Kevyttä ja ohutta massaa – joka murtui helposti – oli vahvistettu ohuella, massan sisään prässätyllä pahvilla ja urien päälle sumutetulla lakkakerroksella. Vahvistamisesta huolimatta levyt olivat herkkiä särkymään. Levyjen vähäinen mainonta ja harvinaisuus kertonee siitä, että niiden menekki oli huono, ja myydytkin levyt särkyivät melko pian käytössä.⁶² Erikoista kylläkin, Tri-Ergon valmistutti Colorit-levyt Itävallassa. Colorit oli lyhytaikaiseksi jäänyt kokeilu, joka tuli meille oletettavasti Ruotsista: siellä Colorit-levyjä myi eräs vähittäiskauppaketju.

Yhtenä kokeiluna saksalainen Metallo AG valmisti pienen sarjan alumiinipeltiin prässättyjä äänilevyjä.⁶³ Levyt valmisti Berliinissä toiminut Ludernitz & Bauer, joka oli aloittanut alumiiniäänilevyjen valmistuksen syksyllä 1931. Metallophon ”Silber Record” -tunnuksella kulkeneita alumiiniäänilevyjä valmistettiin Saksan lisäksi Pohjoismaihin ja myös Suomeen; Ruotsissa Metallophonin patenttia käytti myös

60 *The 78 rpm Club* -sivusto; *Recordlabels*; *Tufftuff.net* -keräilijäsivusto.

61 Strömmer 2012, 62, 246–247.

62 Colorit-levyjä ei mainostettu erikseen, vaan Tri-Ergonien yhteydessä, ks. mainos Tunnetteko Schlaagereita? *Helsingin Sanomat* 14.12.1930.

63 Metallophonista ks. Kuljuntausta & Mattlar 2022, 68–73.

Kuva 4. Alumiinista valmistettu Metallophon-levy sisälsi saksalaista musiikkia suomenkielisellä etiketillä. Kirjoittajan yksityiskokoelma.

ruotsalainen yritys, joka valmisti Aluphon-merkkisiä levyjä.⁶⁴ Myöhemmin yritys keskittyi valmistamaan pikalevyjä.⁶⁵

Alumiinilevyjä markkinoi meillä Helsingissä kesällä toimintansa 1932 aloittanut Metallo Oy.⁶⁶ Se oli samana syyskuunä aloittanut yritys, joka ilmoitti toimialakseen gramofonit, levyt ja muun liiketoiminnan paitsi ”puutavaran myynnin”. Liiketoiminta oli kolmen osakkaan, tehtaanjohtaja H. Remmlerin sekä osakkaiden, Herbert Mannsin ja Runar Cederin käsissä.⁶⁷ Metallophonit oli-

vat alumiinisia kevyitä levyjä, joihin oli liimattu sininen paperietiketti. Alumiinilevyä mainostettiin särkymättömänä, ja myös levyn äänentoistoa kehuttiin. Metallin ongelmana oli kuitenkin sen nopea kuluminen ja materiaalista johtuva, häiritsevän voimakas kohina levyä soitettaessa. Metallophon-levyt sisälsivät saksalaista instrumentaalimusiikkia; kappaleille oli kuitenkin etikettiin annettu suomenkieliset nimet.

”Vallankumouksellisia” Metallophon-levyjä mainostettiin ainakin Jyväskylässä ja Turussa ilmestyneissä lehdissä elokuun 1932 mitta-

64 Grammophon-platten-sivusto: Metallophon.

65 Pikalevy on varhainen yksityisäänittämisen muoto: pikalevy kaiverrettiin ohuelle selluloidille paikan päällä. Suomessakin 1930-luvulta alkaen oli pikäänittämöjä, joissa saattoi äänittää omaa puhetta tai musiikkia. Pikäänittämöistä Suomessa ks. Kuljuntausta 2020, 79–86; Kuljuntausta & Mattlar 2022, 78–91.

66 Grammofoonpalten, *Helsingfors-Journalen* 8.10.1932. Mainokset *Helsingin Sanomat* 8.10.1932 ja 17.12. 1932, *Astra* 23/1932; Kuljuntausta & Mattlar 2022, 68–73.

67 Oy Metallophon ab. Tiedot *Virallisen lehden* liite 9/1932.

joten yhtiö tavoitteli levyille maanlaajuista myyntiverkoston.⁶⁸ Ilmoitusten ja uutisjuttujen painottuminen ruotsinkieliseen lehdistöön antaa viitteen siitä, että pelkästään ulkomaista musiikkia tarjonneiden Metallophon-levyjen ei uskottu kiinnostavan suomalaiseseen musiikkiin totuttua suomenkielistä yleisöä.

Vaikka levyjä mainostettiin höyhenenkeveinä ja särkymättöminä, yhtiö ajautui jo syksyllä 1932 taloudellisiin vaikeuksiin ja joutui Kauppalehden protestilistalle lokakuussa 1932.⁶⁹ Yhtiön myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. Metallophoneja julkaistiin suomenkielisellä etiketillä vain muutamia. Levyjen heikkoon myyntiin vaikutti todennäköisesti eniten se, ettei niillä ilmestynyt suomalaista musiikkia. Metallilevyä pidettiin ehkä muistakin syistä liian outona formaattina.

Musiikkia paperilla

Viikon levy/Veckans skiva oli ruotsalainen versio Yhdysvalloissa kehitystä formaatista, jossa pyöreälle kartongille valettuun kovaan hartsikerrokseen prässättiin äänilevy. Tätä tekniikkaa oli jo aikaisemmin käytetty niin sanotuissa soivissa postikorteissa, mutta levyjä tuottanut yhtiö onnistui kehittämään neulapainoa kestävän ja siis useampia soittokertoja kestävän levymassan.⁷⁰

Rautatiekirjakauppa hankki 1932 näiden levyjen yksinmyyntioikeuden Suomessa ja ryhtyi kauppaamaan levyjä kioskeilleen saman vuoden syksyllä. Erikoiskaupoissa myydyistä äänilevyistä poiketen Veckans Skivoja myytiin kioskeissa. Nimen mukaisesti uusi levy julkaistiin kerran viikossa. Levyn houkuttelevuutta lisäsi aikakauslehteä muistuttava kotel ja hinta, joka oli vain puolet normaalin gramofonilevyn hinnasta. Uutta oli myös levykotelon ulkoasu: aikaisemmin levyt oli myyty kuluttajalle

68 Mainokset *Sosialisti* 20.8.1932; *Keskisuomalainen* 20.8.1932; *Turun Sanomat* 20.8.1932; *Keskisuomalainen* 17.8.1932.

69 Metallo Oy; *Kauppalehden* protestilista 4.10.1932.

70 Soivissa postikorteissa postikortin kuvapinnan päälle valettiin läpinäkyvä massa levyn uria varten. Vaikka ensimmäiset postikorttilevyt tehtiin jo 1890-luvulla, Suomessa ne yleistyivät vasta 1950-luvulla, jolloin niillä oli ainakin kaksi kotimaista valmistajaa. Ks. Lindsay 2020, 104–105; Kylänpää 1994, 373–374.

Kuva 5. Ruotsalainen Veckans Skiva oli valmistettu paperista. Sen kannet muistuttivat myöhempien aikojen LP-levykansia. Kirjoittajan yksityiskoelma.

ruskeassa paperipussissa, jossa saattoi olla lähinnä levymerkin tai levykaupan mainos, mutta nyt värikäs levykotelo sisälsi kuvan levyn artistista ja tietoa levyllä esitetystä musiikista. On oikeastaan yllättävää, ettei visuaalisuutta oltu aikaisemmin liitetty äänilevyihin tässä mielessä lainkaan. Veckans Skivan levykansia voi siis pitää tavallaan myöhempien LP-levykanisien varhaisena esimuotona.

Koko levyjulkisuus oli tähän mennessä perustunut meillä oikeastaan mainontaan: levy-yhtiöiden sanomalehdissä julkaistut mainokset ja mu-

siikkikauppojen levyluettelot olivat ainoita aineistoja, joista levynostaja saattoi nähdä vaikkapa artistin tai orkesterin valokuvan. Äänilevyllä esiintyneiden artistien tai yhtyeiden haastatteluja ei ennen 1930-lukua ilmestynyt lehdissä käytännössä lainkaan, ja vielä 1930-luvullakin ne olivat harvinaisia.⁷¹

Veckans Skivan markkinointi-idea oli suora kopio brittiläis-amerikkalaisesta Hit of the Week -levystä.⁷² Suomea varten painettuja Viikon levyjä ilmestyi viitisenkymmentä ja lisäksi 1932–1933 irtolevyinä kymmeniä erilaisia, mutta levyjen odotettua heikommaksi osoittautunut menekki ja levymyyntiin muutenkin iskenyt pula-aika lopettivat liiketoiminnan Suomessa.

71 Vuosina 1934–37 ilmestynyt *Rytmi* oli ensimmäinen julkaisu, joka systemaattisesti keskittyi kevyen musiikin artistien ja orkestereiden esittelyyn. Lehden lyhyt ja kivulias elinkaari viittaa siihen, ettei sen merkitys kevyen musiikin tunnettavuuden levittäjänä ollut kovin merkittävä.

72 Artikkelit Lukekaa tämä! ja Durium-levyt. *Rautatiekirjakauppa* 5/1932; Artikkelit jota voitte myydä (ilmoitus), *Paperikauppias* 12/1932.

Kuva 6. Paperi- ja muovilevyjä varten valmistettiin erityisiä vinoneuloja, jotka kevensivät neulapainoa ja säästivät levyjä. Kuvassa vinoneuloja ja niiden neularasia. Kirjoittajan yksityiskokoelma.

Veckans Skivan taustalla Euroopassa oli brittiläinen Durium LTD, joka tuotti ilmeisesti lähes viiteenkymmeneen maahan vastaavantyyppisiä paperilevyjä.⁷³ Suomea varten tehtyjen levyjen tuottaja oli Tukholmassa toiminut Wennergrens Aktiebolag, joka toimi Durium-levyjen levittäjänä Pohjoismaihin. Ruotsiin ja Suomeen tuotetut levyt olivat samoja, samoin ruotsinkieliset kotelotekstit. Levyjen värikansiin painettiin paikallisliväriksi suomenkielinen "Viikon levy" -teksti ja kappaleiden nimet suomeksi. Levyt olivat yksipuolisia, mutta levyn ainoalle puolelle oli prässätty kaksi kappaletta; näin levyllä oli kaksi musiikkiesitystä kuten sellakasta prässätyillä "oikeilla"

gramofonilevyilläkin. Levyjen musiikki oli pääosin saksalaista ja amerikkalaista tanssimusiikkia; osa kappaleista oli tunnettujen esittäjien alkuperäisversiota suosikki-iskelmistään. Veckans Skivalla lauloivat saksalainen näyttelijä Lilian Harvey ja amerikkalainen crooner Rudy Vallée. Pääosa kappaleista oli päivän iskelmien cover-versioita, joita soitti levyllä Duriumin oma studio-orkesteri.

Nimensä mukaisesti Veckans Skivat olivat kertakäyttölevyjä, jotka kestivät ehkä joitakin kymmeniä soittokertoja vahakerroksen kuluessa nopeasti pilalle. Niin Veckans Skivoja kuin Phonycord-muovilevyjä varten myytiin erityisiä näiden levyjen soittamiseen soveltuvia kaarevia gramofonineuloja, joka ei syönyt yhtä ankarasti levyn uria kuin sellak-

73 Hit Of the Week- ja Veckans Skiva -levyjen tiedot ja levykotelot; Pohjoismaita varten valmistetut levyt painettiin ilmeisesti Iso-Britanniassa, Hit of the Week -levyt valmistettiin New Yorkissa Duriumin sikäläisellä tehtaalla.

kalevyjen soittoon käytetty suora neula. Tosin alkuun levyjä mainostettiin yhtä kestävinä kuin varsinaisia gramofonilevyjä, mutta tämä mainos osoittautui käytännössä flopiksi.⁷⁴ Levyjen nopea kuluminen vaikutti myös niiden menekkiin: vaikka iskelmillä oli kertakäyttömusiikin imago, kuluttajat eivät olleet tottuneet vielä tämänkaltaiseen tuhlailevaan kulutukseen. Keskeinen tekijä sille, että suosio näiden levyjen suhteen ei ollut suurta, oli lopulta tekninen: gramofoni raskaine äänivarsineen kulutti muoviset ja lakkapintaiset levyt nopeasti pilalle.

Rautatiekirjakauppa myi urhoollisesti vuoden 1933 lopulle saakka Veckans Skivoja; parantaakseen myyntiä se pudotti alun perin 25 markkaa maksaneen levyn hintaa 15 markkaan. Kulujen keventämiseksi levyjä alettiin myydä ruotsinkielisten värikansien sijaan yksinkertaisissa valkoisissa paperipusseissa.⁷⁵ Tämäkään ei riittävästi lisännyt levyjen menekkiä: vuoden 1933 lopulla Rautatiekirjakauppa oli valmis luopumaan Durium-levyjen myynnistä.⁷⁶ Levykaupat ilmeisesti ostivat Rautakirjalta loput Durium-levyt, sillä ne myivät vielä 1930-luvun puolivälissä Durium-levyjä alkuperäisen 25 markan sijaan seitsemällä ja jopa neljällä markalla kappale.⁷⁷

Levytuottajien hiipuminen lamaan

Äänilevyjen hinnat olivat 1929 laskeneet isoimmalla vähittäismyyjällä Fazerilla peräti kolmanneksen vuoden 1928 hinnoista, joten levyjen ja gramofonien osto oli mahdollista yhä laajemmalle ostajakunnalle. Kun gramofonin sai noin 1 200 markalla ja levyjä noin 40 markalla, tämä tarcoitti sitä, että gramofoni maksoi hieman tavallista miehen pukua enemmän (n. 950 mk) ja levyt reilun kahvikilon (33 mk/kg) verran.⁷⁸ Gra-

74 Durium-levyt, *Rautatiekirjakauppa* 5/1932.

75 Viikon levy, *Rautatiekirjakauppa* 5/1933; Viikon levy, *Rautatiekirjakauppa* Nro 4/1933.

76 Kysymme neuvoa! *Rautatiekirjakauppa* 7/1933.

77 Mainokset *Pohjanmaan Kansa* 16.8.1934; *Helsingin Sanomat* 15.11.1934; *Suomen Sosialidemokraatti* 15.11.1934; *Länsi-Suomi* 18.11.1934.

78 Taulukko Elintarvikkeiden (ja tavaroiden) keskihintoja (kesäkuu 1929), 441–445. Elinkustannusten muutokset, *Sosiaalinen aikakauskirja* 7/1930. Gramofonien hinnat Tikka 2021, 9–11.

mofoni oli suhteellisen hintava, mutta kertaostos; lisäksi maahan tuotiin kymmenien eri valmistajien erihintaisia koneita, joita oli mahdollista ostaa edullisilla osamaksuehdoilla. Sekä soittokoneita että levyjä oli yhtäkkiä mahdollista hankkia melkeinpä kaikissa tuloluokissa. Vaikka uudet kotimaiset levyt pysyivät suhteellisen hintavina, oli kuluttajilla mahdollisuus ostaa huomattavasti halvemmallakin levyjä. Liikkeet mainostivat myyvänsä käytettyjä ns. näytelevyjä ja kuluttajilta vaihdettuja käytettyjä levyjä. Vaasalainen Omnia tarjosi talvella 1930 uutuuslevyjä 40 markan hintaan, ja soittokoneiden esittelyyn käytettyjä näytelevyjä 25 markalla kappale. Huttusen levyliike Helsingin Kalliossa luetteli väkirahan levyjen vaihtoon niiden kunnon mukaisesti: ”vallen uusiin 20 ja 35 mk, vähän käytettyihin 10 mk ja paljon käytettyihin 5 mk”.⁷⁹ Noin 1,2 miljoonan levyn myynti vuoden 1929 mittaan osoittaa jo itsessään äänilevyjen ja gramofonien leviämisen lähes kaikkiin väestöryhmiin.

Uuden musiikin kaupan korkeasuhdanne päättyi lopulta lähes yhtä nopeasti kuin se oli alkanutkin: levymyynti romahti 1930–1932 talouslaman ja lähes entiselleen palautettujen tullimaksujen seurauksena. Levytuottajien talousvaikeudet – jotka näkyivät tuottajien esiintymisenä Kauppalehden protestilistalla milloin velkojana, milloin velallisena – antavat viitteen siitä, että usko levymyyntiin pysymiseen huippuluvuissa oli ollut vahva. Melkein kaikki yhtiöt olivat tehneet uhkarohkeita tuotantopäätöksiä tuottamalla vähintään kymmenien, muutamassa vuodessa jopa satojen levyjen katalogin Suomen markkinoille. Monet levyjä tuottaneet tahot olivat myös eläneet yli varojensa: levyjä tuottaneiden pientenkin yhtiöiden ja liikemiesten suureellinen tapa hankkia konttori Helsingin ydinkeskustasta oli signaali yli varojen elämisestä.

Talouselämyksen seurauksena monet äänilevytuottajat lopettivat myös Euroopassa toimintansa. Suuri eurooppalainen toimija, Carl Lindströmin AG:n yritysrypäs fuusioitui EMI:hin 1932. Kun Lindström-konserni rationalisoi toimintaansa, se lakkautti koko joukon levymerkkejä: Suomen markkinoille 1929–1933 lähes kaksisataa levyä julkaissut le-

79 Gramofonilevyjä, *Vaasa* 1.3.1930. Gramofonilevyjä vaihdetaan! *Helsingin Sanomat* 20.4.1930.

vymerkki Homocord lakkautettiin.⁸⁰ Lama kaatoi useita yrityksiä; Artiphon ja Phonycord Flexible lopettivat kokonaan toimintansa 1932.

Suomen markkinoilla lama ja levymyynnin hiipuminen vaikuttivat rajusti: kaikki 1928–1932 Suomessa toimineet levymerkit joko lopettivat toimintansa tai vaihtoivat täkäläistä omistajaa. PSO menetti Lindström AG:n omistaman Homocord-merkin sen toiminnan päättyessä, ja PSO:n sivufilialina toiminut Parlophon-yhtymä lopetti kokonaan toimintansa. Kun PSO osti Odeon-levyjen tuoteryhmän Helvar Oy:ltä, Lindströmin levymerkkien julkaisemattomat suomalaiset levytykset päättyivät PSO:n haltuun. PSO jatkoi liiketoimintaa 1933 Lindströmin Odeon-levymerkillä, jolla se aluksi julkaisi Homocordilla ja Parlophonella julkaisematta jääneitä äänitteitä.

Fazer sinnitteli Gramophone co:n His Masters Voice -merkin kanssa vuoteen 1933, jonka jälkeen sen suomalaiset levytykset tyrehtyivät muutamaksi vuodeksi. Polyphon ja Tri-Ergon lopettivat levytystoiminnan Suomessa paikallisen tuottajan ajaututtua talousvaikeuksiin. Muovi-, paperi- ja peltilevyjen tuottajat Phonycord Flexible, Colorit, Metallophon ja Veckans Skiva lopettivat viimeistään vuoden 1933 aikana toimintansa. Myös paikalliset liikemiehet lopettivat levyjen tuotannon. N. E. Saarikko jatkoi amerikansuomalaisten levyjen tuomista, lopetti Columbus-merkkinsä, mutta jatkoi levyjen tuottamista 1933, kokeillen useampaakin pientä ja keskisuurta levynvalmistajaa yhteistyökumppaninaan. Charles Chesterin Cra-Co joutui taloudellisiin vaikeuksiin 1935 ja luopui Columbian edustuksesta.⁸¹

Nopea nousu, nopea lasku

Vaikka suomalainen gramofonikuume 1929–1930 oli osa pohjoiseurooppalaista levyjen myynnin nopeaa kasvua 1920-luvun lopulla, luvut ovat silti hämmästyttäviä: yhteensä 18 eri levymerkillä tuotettiin reilun vuoden kuluessa liki 1 300 äänilevyä, eli reilut kaksi ja puoli tuhatta raitaa musiikkia ja puhe-esityksiä. Musiikkiesitysten määrä oli yli kolmin-

80 Muikku 2001, 40–41; Gronow 2013, 150–152; Gronow 2009, 45.

81 Gronow 2013, 280–282; Kuljuntausta & Mattlar 2022, 60.

kertainen koko siihenastiseen (1901–1926) Suomea varten äänitettyyn levytuotantoon verrattuna.

Äänilevyjen tuotanto tapahtui käytännössä kolmella tavalla: suuret monikansalliset suuryhtiöt hankkivat Suomesta sisällöntuottajan levykatalogilleen, jolloin kansallinen tuottaja oli eräänlainen franchising-yrittäjä. Toisessa toimintamallissa keskieurooppalaiset yhtiöt, joilla oli jo muuta liiketoimintaa Suomessa, laajensivat toimintaansa äänilevyihin, jolloin myös paikallinen johto oli osittain tai kokonaan levyjä tuottavan yhtiön omissa käsissä. Kolmantena vaihtoehtona suomalainen yrittäjä ryhtyi valmistuttamaan levyjä Suomen markkinoita varten. Ensimmäisiä suomalaisia levytuottajia, jotka rakensivat itsenäisesti katalogiaan, oli 1928–1932 neljä: helsinkiläiset Charles Chester, Niilo Saarikko ja Lenart Finholm sekä vaasalainen Nikolai Philp.

Kaikkia Suomessa toimineita levy-yhtiöiden paikallisia yhteistyökumppaneita yhdisti radio- ja äänilaitealan osaaminen: äänilevyjen myynti tuli osaksi sähkötarvikkeisiin ja radiolaitteisiin erikoistuneita tukku- ja vähittäismyyntiliikkeitä, joilla oli ulkomaisia yhteistyökumppaneita, tukkuliikkeitä ja yhteyksiä alan toimijoihin Euroopassa. Silmiinpistävä osa yritysjohdosta oli myös ulkomaalaistaustaisia tai suomalaista yrittäjäkuntaa kielitaitoisempia liikemiehiä.

Äänilevykaupan korkeasuhdanteessa, suomalaisen levyohjelmiston ollessa vielä vähäistä myytiin paljon kansainvälistä tanssimusiikkia sekä amerikansuomalaisille tehtyjä suomenkielisiä levyjä. Korkeasuhdanteen myötä tehtiin myös erilaisia kokeiluja alumiinista, varhaisesta muovista ja jopa paperista valmistetuilla levyillä, mutta ne eivät menestyneet. Tähän oli ainakin kaksi syytä: muovi- ja pahvilevyt eivät aikansa matkailaukkugramofoneilla soitettuina kestäneet yhtä paljon soittokertoja kuin sellakkalevyt. Alkanut talouslama 1930 vaikeutti ja lopulta tukahdutti sinänsä toimivien ja edullisten levyjen kaupan.

Suomalaisen äänilevymyynnin taittoi 1929 iskenyt lama, joka alkoi toden teolla vaikuttaa meillä 1930-luvun ensi vuosina. Vuosi 1932 näyttää olleen vaikein Suomen äänilevymarkkinoista kamppaileville yrityksille, jotka käytännöllisesti katsoen kaikki kaatuivat tai keskeyttivät toimintansa. Vain kolme toimijaa, Pohjoismainen Sähkö Osakeyhtiö, Fazerin musiikkikauppa ja yrittäjä Niilo E. Saarikko jatkoivat laman osoittaessa hiipumisen merkkejä 1933–1934.

Lähdeluettelo

Alkuperäisaineisto

Arkistoaineisto

Musiikkiarkisto (MUSA)/Suomen Äänitearkisto, Helsinki (SÄA)
 Äänilevyjen myyntiluetteloiden kokoelma (pienpainatteita)
 Äänilevykokoelma

Aikakaus- ja sanomalehdet

Aamu 1929

Astra 1932

Fama 1930

Finnish Trade Review 1930

Hakkapeliitta 1929

Helsingfors-Journalen 1929, 1932

Helsingin Sanomat 1929, 1930, 1931, 1932, 1934, 1946

Hufvudstadsbladet 1929, 1969

Karjala 1929, 1943

Kauppalähti 1929, 1932

Keskisuomalainen 1929, 1932

Kymenlaakson Sanomat 1930

Länsi-Suomi 1934

Mercator 1929

Paperikauppias 1932

Pohjanmaan Kansa 1934

Rautatiekirjakauppa 1932, 1933

Suomen Aliupseeri 1930

Sosiaalinen Aikakauskirja 1930

Sosialisti 1932

Suomen Sosialidemokraatti 1929, 1930, 1934

Turunmaa 1929

Turun Sanomat 1932

Uusi Suomi 1929, 1931, 1983

Vaasa 1929, 1930

Vasabladet 1929, 1973

Virallinen Lähti 1927, 1932

Verkkotietokannat

The 78 rpm Club -verkkosivusto. <https://78rpm.club/> [haettu 26.9.2025].
 Recordlabels; Tufftuff.net -keräilijäsivusto. <https://www.tufftuff.net/78/78.htm>
 [haettu 26.9.2025].

Tutkimuskirjallisuus

- Englund, Björn: Carl Lindström and the Lindström labels in Scandinavia. Teoksessa *The Lindström Project 1. Contributions to the history of the record industry*. Toim. Pekka Gronow ja Christiane Hofer. Gesellschaft für Historische Tonträger, Wien 2009.
- Englund, Björn: Swedish Dixie / Silvertone. Teoksessa *The Lindström Project 5. Contributions to the history of the record industry*. Toim. Pekka Gronow ja Christiane Hofer. Gesellschaft für Historische Tonträger, Wien 2013.
- Franzén, Tommy ja Sundberg, Gunnar: *Den talande maskinen: de första inspelade ljuden i Sverige och Norden*. Suomen Äänitearkisto ry, Helsinki 2008.
- Gronow, Pekka: Suomen äänilevyteollisuus vuoteen 1945. Teoksessa *Suomalais-ten äänilevyjen luettelo 1902–1945*. Toim. Rainer Strömmer ja Urpo Haapanen. Suomen äänitearkisto, Helsinki 1981.
- Gronow Pekka: Lindström Abroad. The Development of a German multinational. Teoksessa *The Lindström Project 1. Contributions to the history of the record industry*. Toim. Pekka Gronow ja Christiane Hofer. Gesellschaft für Historische Tonträger, Wien 2009.
- Gronow, Pekka: 78 kierrosta minuutissa. *Äänilevyn historia 1877–1960*. Suomen Jazz Pop Arkisto, Helsinki 2013.
- Gronow, Pekka ja Englund, Björn: Inventing recorded music. The recorded repertoire in Scandinavia 1899–1925. *Popular Music* 3/2007.
- Gronow, Pekka ja Hofer, Christiane (toim.): *The Lindström Project 1–5. Contributions to the history of the record industry*. Gesellschaft für Historische Tonträger. Wien 2009–2013.
- Haapanen, Urpo ja Strömmer, Raimo: *Suomalais-ten äänilevyjen luettelo 1902–1945*. Suomen äänitearkisto, Helsinki 1981.
- Hupaniittu, Outi: *Biografiliiketoiminnan valtakausi: Toimijuus ja kilpailu suomalaisella elokuva-alalla 1900–1920-luvuilla*. Turun yliopisto, Turku 2013.
- Kelly, Alan: *His Master's Voice/ Die Stimme Seines Herrn the German Catalogue. A Complete Numeral Catalogue of German Gramophone Recordings made from 1898 to 1929 in Germany, Austria and elsewhere by Gramophone Company*

- Ltd. Compiled with the cooperation of the EMI Music Archive, London.* Westpoint, Conn. Greenwood Press 1994.
- Kenney, William Howland: *Recorded Music in American Life: The Phonograph and Popular Memory 1890–1945*. Oxford University Press, Oxford 1999.
- Kuljuntausta, Petri: Pikalevyt, puhe ja ääniarkeologia. Kuinka maailman ensimmäiset ääniluupit syntyivät Suomessa. *Lähikuva* 1/2020, 9–86.
- Kuljuntausta, Petri ja Mattlar, Mikko: *Ääniuria. Äänilevyjen valmistuksen historia Suomessa*. Toim. Petri Kuljuntausta ja Mikko Mattlar. Helsingin Levypuristamo Oy, Vaasa 2022.
- Kylänpää, Arto: *Suomalaisten äänilevyjen luettelo – vinylilevyt 1953–1969*. Suomen Äänitearkiston julkaisu N:o 25. Suomen äänitearkisto, Helsinki 1994.
- Liliedahl, Karleric: *The Gramophone Co. Acoustic recordings in Scandinavia and for Scandinavian market*. Suomen Äänitearkisto, Helsinki 1977.
- Lindsay, Bruce: *Shellac and Swing! A Social History of the Gramophone in Britain*. Fonthill, UK/USA 2020.
- Lotz, Rainer E: On the History of the Lindström AG. Teoksessa *The Lindström Project 1. Contributions to the history of the record industry*. Toim. Pekka Gronow ja Christiane Hofer. Gesellschaft für Historische Tonträger, Wien 2009.
- Malmström, Dan: *Härligt, härligt, men farligt, farligt. Populärmusik i Sverige under 1900-talet*. Natur Och Kultur, Borås 1996.
- Marmorstein, Gary: *The Label. The Story of Columbia Records*. Da Capo Press, 2007.
- Muikku, Jari: *Musiikkia kaikkiruokaisille – suomalaisen populaarimusiikin ääniteutanto 1945–1990*. Gaudeamus, Tampere 2001.
- Martland, Peter: *The British Record Industry 1899–1931. Recording History*. Scarescrow Press, 2012.
- Männistö-Funk, Tiina: Säveltulva kaupungissa. Gramofonimusiikki uudenlaisen kaupungin äänenä ja makukysymyksenä Helsingissä 1929. *Ennen ja Nyt* 12.2.2008.
- Nott, James J: *Music for the People. Popular Music and Dance in Interwar Britain*. Oxford University Press, Oxford 2002.
- Parsonage, Catherine: *The Evolution of Jazz in Britain 1880–1935*. Ashgate Popular and Folk Music Series, Hampshire 2005.
- Strömmer, Rainer: *Suomalaisten äänilevyjen luettelo 1902–1945*. Suomen äänitearkisto, Helsinki 2000.
- Suomen kauppakalenteri*. Helsinki 1929.

- Strömmer, Rainer: *Suomalaisten 78 kierroksen äänilevyjen luettelo 1901–1961*. Suomen äänitearkisto, Helsinki 2012.
- Tikka, Marko: Kuinka populaarimusiikista tuli yhteistä – Tanssimusiikin kansallistuminen 1927–1930. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2021.
- Tikka, Marko: Iskusäveliä. Suomalaisen tanssimusiikin varhaishistoria. Atena, Jyväskylä 2022.
- Viipurin lauluveikot 100 vuotta 1897–1997*. Viipurin lauluveikot, Helsinki 1997.